

Η ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΣΑΤΑΝΑ ΘΕΩΡΙΑ ΕΝ Τῇ ΣΩΤΗΡΙΟΛΟΓΙΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ (*)

ΥΠΟ

Α. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, δ. Θ.
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ

Τὴν περὶ τῶν δικαιομάτων τοῦ Σατανᾶ θεωρίαν εὐρῶν παρὰ τῷ Ὁριγένει, ἀνέπτυξε πληρέστερον ὁ ἱερός Γρηγόριος Νύσσης. Αἱ ιδέαι τοῦ Γρηγορίου εἶναι αἱ ἀκόλουθοι :

Διὰ τοῦ τύπου καὶ τῆς ὑπερφηφείας αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐμακρύνθη τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ καὶ παρηνέχθη πρὸς τὸ «μὴ ὄν». Ἡ παρατροπή αὕτη τοῦ ἀνθρώπου ἦτο ἐφεύρημα τῆς ἀπάτης τοῦ συμβούλου καὶ εὔρετοῦ τῆς κακίας, ὅστις ἔπεισε τὸν ἄνθρωπον νὰ πιστεύσῃ ὡς καλόν, τὸ τῷ καλῷ ἐναντίον. «Οὐ γὰρ ἂν ἐνήργησεν ἡ ἀπάτη, μὴ δολέατος δίκην τῷ τῆς κακίας ἀγκίστρῳ τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας περιπλασθείσης». Τὸν ἄνθρωπον, ὅμως, περιελθόντα ἐκουσίως εἰς τὴν ἐσχάτην ταύτην συμφορὰν καὶ «δι' ἡδονῆς ἑαυτὸν τῷ ἐχθρῷ τῆς ζωῆς ὑποζεύξαντα», ὁ Θεὸς δὲν παρημέλησεν, ἀλλ' ἠθέλησε νὰ σώσῃ ἐκ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Ἐν τῇ σωτηρίῳ δὲ ταύτῃ βουλῇ συνήργησαν τοῦ Θεοῦ οὐσιώδεις ιδιότητες, οἷαι τὸ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ δίκαιον καὶ τὸ δυνατόν. Ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς «οἷκτον λαμβάνει τοῦ πεπτωκότος», ὡς σοφὸς δὲ «οὐκ ἀγνοεῖ τὸν τρόπον τῆς ἀνακλήσεως». Ἀλλὰ πρὸς τὴν σοφίαν συνδετέα καὶ ἡ τοῦ δικαίου κρίσις. Πῶς ὅμως ἐμφαίνεται καὶ εἰς τί συνίσταται ἡ θεία αὕτη δικαιοσύνη; «Τὸ μὴ τυραννικῆ τινι χρήσασθαι κατὰ τοῦ κατέχοντος ἡμᾶς ἀδθεντία· μηδὲ τῷ περιόντι τῆς δυνάμεως ἀποσπάσαντα τοῦ κρατοῦντος καταλιπεῖν τινα δικαιολογίας ἀφορμὴν, τῷ δι' ἡδονῆς καταδουλωσαμένῳ τὸν ἄνθρωπον'».

Ἡ θεία, κατὰ ταῦτα, δικαιοσύνη ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἀπολυτρώσεως κατέχει, παρὰ τῷ ἱερῷ Γρηγορίῳ, πρωτεύουσαν θέσιν. Καὶ ἐνῶ παρὰ τῷ Εἰρηναίῳ ἡ δικαιοσύνη αὕτη, γενικῶς καὶ εὐρύτερον λαμβανομένη, ταυτίζεται πρὸς τὴν θείαν σοφίαν, ἐξευρίσκουσα τρόπον εὐάρμοστον τῇ θείᾳ ἐνεργείᾳ, ἐνταῦθα ἡ δικαιοσύνη, προϋποτιθεῖσα βεβαίως τὴν θείαν σοφίαν, ὅμως μελετᾶται ὑπὸ τὴν στενωτέραν αὐτῆς ὄψιν, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἔννοια τῶν λύτρων τῶν ἀπαιτουμένων ὑπὸ τοῦ νικητοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα ἀφήσῃ τοῦτον ἐλεύθερον. Ἡ περὶ λύτρων θεωρία εἶναι ἔντονος παρὰ τῷ ἱερῷ Γρηγορίῳ.

1. Oratio Catechetica, κβ'. P. M. Gr. LX., c. 60-61.

«Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον—γράφει ὁ Γρηγόριος—ἐκουσίως ἡμῶν ἕαυ-
 » τοὺς ἀπεμπολησάντων, ἔδει παρὰ τοῦ δι' ἀγαθότητα πάλιν ἡμᾶς εἰς ἔλευ-
 » θερίαν ἐξαιρουμένου, μὴ τὸν τυραννικόν, ἀλλὰ τὸν δίκαιον τρόπον
 » ἐπινοεῖσθαι τῆς ἀνακλήσεως. Οὗτος δὲ ἐστὶ τις τῶ ἐπικρατοῦντι
 » ποιήσασθαι, πᾶν ὄπερ ἂν ἐθέλοι λύτρον ἀντὶ τοῦ
 » κατεχομένου λαβεῖν».

Τί εἶδους ὅμως ἀντάλλαγμα θὰ ἐζήτει νὰ λάβῃ ὁ κρατῶν τοῦ ἀνθρώ-
 που; Τὸ λύτρον, φυσικῶ τῶ λόγῳ, ἔδει νὰ ᾖ σύμφωνον τῇ ὅλῃ προσωπικό-
 τητι καὶ τῶ ἔργῳ τοῦ τυράννου. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ φύσει τοῦ μιαροῦ ὑπάρ-
 χουσιν ὅτε φθόνος καὶ ἡ τῆς ἀρχῆς μανία καὶ ὁ τύφος, δι' ὧν περιεβλήθη
 τὸν τῆς κακίας ζόφον, κατὰ ταῦτα καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀπαιτούμενον λύτρον
 ἔπρεπε νὰ ᾗτο τοιοῦτον, ὥστε νὰ ὑπερβαίνειν εἰς ἀξίαν τὰς ψυχὰς πάσας τῶν
 κρατούμενων ἀνθρώπων, ἵνα οὕτως ἱκανοποιηθῇ ἡ πλεονεξία, ἡ ἀλαζονεία
 καὶ ὁ τύφος τοῦ διαβόλου. Τοιοῦτον ὅμως λύτρον οὐδεὶς βεβαίως ἠδύνατο νὰ
 παράσῃ εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Κύριος, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Τοῦτο δικαιολογεῖ διὰ
 μακρῶν ὁ ἡμέτερος Πατήρ.

«Ἄλλὰ μὴν ἐν τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἱστορουμένοις ἐν οὐδενὶ συνεγνώκει οὐ-
 » δέν, οἷα καθεώρα περὶ τὴν τότε φαινομένην κυοφορίαν ἀσυντρίαστον, καὶ
 » γέννησιν ἀφθορον, καὶ θήλην ἐκ παρθενίας, καὶ ἄνωθεν ἐπιμαρτυρούσας τῶ
 » ὑπερφυεῖ τῆς ἀξίας ἐκ τῶν ἀοράτων φωνάς· καὶ τῶν τῆς φύσεως ἀρρω-
 » στημάτων διόρθωσιν, ἀπραγματεύτόν τινα καὶ ψιλὴν ἐν ῥήματι μόνῳ καὶ
 » ὀρμῇ τοῦ θελήματος παρ' αὐτοῦ γινομένην, τὴν τε τῶν τεθηηκόντων ἐπὶ
 » τὸν βίον ἀνάλυσιν, καὶ τὸν κατὰ τῶν δαιμόνων φόβον, καὶ τῶν κατὰ τὸν
 » ἀέρα παθῶν τὴν ἐξουσίαν, καὶ τὴν διὰ θαλάσσης πορείαν, οὐ διαχωροῦντος
 » ἐφ' ἐκάτερα τοῦ πελάγους, καὶ τὸν πυθμένα γυμνοῦντος τοῖς παροδεύουσι
 » κατὰ τὴν Μωσέως θαυματουργίαν, ἀλλ' ἄνω τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος
 » ὑποχερσομένης τῇ βάσει, καὶ διὰ τῆς ἀσφαλοῦς ἀντιτυπίας ὑπερειδούσης
 » τὸ ἴχνος, τὴν τε τῆς τροφῆς ὑπεροφίαν ἐφ' ὅσον βούλοιοτο, καὶ τὰς ἐν ἔρη-
 » μίᾳ δαψιλεῖς ἐστιάσεις τῶν ἐν πολλαῖς χιλιάσιν εὐωχομένων· οἷς οὔτε
 » οὐρανὸς ἐπέρρει τὸ μάννα, οὔτε ἡ γῆ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς φύσιν σιτο-
 » ποιούσα τὴν χρεῖαν ἐπλήρου· ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρρήτων ταμείων τῆς θείας δυ-
 » νάμεως ἡ φιλοτιμία προῆει, ἔτοιμος ἄρτος ταῖς χερσὶ τῶν διακονούντων
 » ἐνγεωργούμενος, καὶ διὰ τοῦ κόρου τῶν ἐσθιόντων πλείων γιγνόμενος, ἢ τε
 » διὰ τῶν ἰχθύων ὀψοφαγία, οὐ θαλάσσης αὐτοῖς πρὸς τὴν χρεῖαν συνείσφε-
 » ρούσης, ἀλλὰ τοῦ καὶ τῇ θαλάσῃ τὸ γένος τῶν ἰχθύων κατασπεύραντος...».

Ταῦτα, λοιπόν, γνωρίζων ὁ Σαταναῆς, εἶδεν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Κυρίου λύ-
 τρον πολλῶ κρεῖτον καὶ ἀξιώτερον πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένων. Δέ-
 χεται, λοιπόν, τὴν συναλλαγματικὴν συμφωνίαν¹.

1. «Ταύτην τοίνυν τὴν δύναμιν καθορῶν ὁ ἔχθρὸς ἐν ἐκείνῳ, πλεῖον τοῦ κατεχο-
 μένου τὸ προκείμενον εἶδεν ἐν τῶ συναλλάγματι· τούτου χάριν αὐτὸν αἰρεῖται λύτρον
 τῶν ἐν τῇ θανάτου φρουρᾷ καθειργμένων γενέσθαι».

Ὡς ὁμοῦς εἶναι φυσικόν, ὁ Σατανᾶς δὲν θὰ ἤτο δυνατόν νὰ συγκατατεθῆ εἰς τὸ συμφωνηθὲν λύτρον εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ θεότης τοῦ Κυρίου ἐφαίνετο γυμνή, ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ δυνάμει καὶ αἴγλῃ, ἄνευ τινὸς σαρκὸς μοίρας, «ἣν ἤδη διὰ τῆς ἀμαρτίας κεχρίωτο». Ὁθεν ἡ θεία τοῦ Κυρίου φύσις περιβάλλεται τὴν ἀνθρωπίνην, ὥστε, ἀτενίζων ὁ Διάβολος «πρὸς τὸ σύντροφον καὶ συγγενές», νὰ μὴ πτοηθῆ, τὸν προσεγγισμὸν τῆς ὑπερεχούσης δυνάμεως. Κατανοῶν δὲ τὴν ἡρέμα διὰ τῶν θαυμάτων ἐπὶ τὸ μεῖζον διαλάμπουσαν δύναμιν, ἐπιθυμητὸν μᾶλλον ἢ φοβερὸν τὸ φανέν εἶναι νομίση. Ἐν τῇ ὅλῃ ταύτῃ διαδικασίᾳ, ὡς ἤδη ἐλέχθη, καταφαίνονται αἱ τρεῖς κύριαί τῆς θείας οὐσίας ιδιότητες, ἡ ἀγαθότης, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ σοφία. Ὁ ἱερός Γρηγόριος αὖθις ἐπαναλαμβάνει :

«Ὁρᾷς ὅπως τὸ ἀγαθὸν τῷ δικαίῳ συνέζευκται, καὶ τὸ σοφὸν τούτων
 » οὐκ ἀποκέκριται. Τὸ γὰρ διὰ τῆς τοῦ σώματος περιβολῆς χωρητὴν τὴν
 » θείαν δύναμιν ἐπινοῆσαι γενέσθαι, ὡς ἂν ἡ ὑπὲρ ἡμῶν οἰκομία μὴ παρα-
 » ποδισθεῖ τῷ φόβῳ τῆς ὑψηλῆς ἐμφανείας, πάντως κατὰ ταῦτόν τὴν ἀπό-
 » δεῖξιν ἔχει, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ σοφοῦ, τοῦ δικαίου. Τὸ μὲν γὰρ ἐθέλεσθαι
 » σῶσαι, τῆς ἀγαθότητός ἐστι μαρτυρία· τὸ δὲ συναλλαγματικὴν ποιῆσασθαι
 » τὴν τοῦ κρατουμένου λύτρωσιν, τὸ δίκαιον δεῖκνυσι· τὸ δὲ χωρητὸν δι' ἐπι-
 » νοίας ποιῆσαι τῷ ἐχθρῷ τὸ ἀχώρητον, τῆς ἀνωτάτω σοφίας τὴν ἀπόδειξιν
 » ἔχει¹».

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς θείας ἀγαθότητος, δικαιοσύνης καὶ σοφίας. Εἶναι ὁμοῦς εὐλογον νὰ ἐρωτήσῃ τις· ποῦ ἔγκειται ἡ θεία δύναμις ἐν τῷ προμνησθέντι ἔργῳ καὶ πῶς ἀνακαλεῖται εἰς σωτηρίαν ὁ πεπτωκός ; Κατὰ τὸν ἱερόν Γρηγόριον, ἡ θεία δύναμις εἶναι τὰ μάλιστα ἐκδηλὸς ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ἔργῳ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου λήψις καὶ περιβολή τοῦ ταπεινοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν σχήματος εἶναι θαῦμα τῆς παντοδυνάμου δεξιᾶς, «πλείονα τὴν ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως ἔχον, ἢ τὰ μεγάλα τε καὶ ὑπερφυῖ τῶν θαυμάτων». Ἡ δὲ λύτρωσις τοῦ αἰχμαλώτου ἐπιτυγχάνεται, καθ' ὅσον ὁ κρατῶν, δελεασθεὶς καὶ ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ τῆς σαρκὸς περιβλήματος, ἀκάθεκτος ἐφορμᾷ, δίκην ἀπλήστου ἰχθύος, ἐπὶ τοῦ δολώματος τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Κυρίου, ταύτην δὲ ἀποσπάσας, παρέμεινε κρεμάμενος ἀπὸ τοῦ ὑποκρυπτομένου ἀγκίστρου τῆς θείας φύσεως. Τοιοῦτοτρόπως, «εἰσοικισθεῖσα ἡ ζωὴ καὶ τὸ φῶς ἐν τῷ σκότει καὶ τῷ θανάτῳ, ἐξηφάνισε πάντα ταῦτα καὶ ἠλευθέρωσε τὸν ἄνθρωπον¹».

1. Αὐτόθι, κεφ. Γ', σελ. 61-64.

2. «Ἐπειδὴ γὰρ ἀκράτῳ προσμίξει τῇ τοῦ Θεοῦ παρουσίᾳ, καὶ γυμνὴν ὑποστῆναι αὐτοῦ τὴν ἐμφάνειαν· ὡς ἂν εὐληπτόν γένοιτο τῷ ἐπιζητοῦντι ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἀντάλλαγμα, τῷ προκαλύμματι τῆς φύσεως ἡμῶν ἐνεκρύφθη τὸ θεῖον, ἵνα κατὰ τοὺς λίχνους τῶν ἰχθύων τῷ δελέατι τῆς σαρκὸς συναποσπασθῆ τὸ ἀγκίστρον τῆς θεότητος· καὶ οὕτω τῆς ζωῆς τῷ θανάτῳ εἰσοικισθείσης, καὶ τῷ σκότει τοῦ φωτός ἐμφανέντος, ἐξαφανισθῆ τῷ φωτὶ καὶ τῇ ζωῇ τὸ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενον» (αὐτόθι, κεφ. ΚΔ', σ. 64-65).

Βεβαίως, ἡ τοιαύτη τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου θεωρία πολλὰ τὰ ἠθικὰ προβλήματα ἐγείρει, πρῶτιστα δὲ πάντων τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χρῆσιν ἀπάτης ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἀπολυτρώσεως. Τοῦτο ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς δὲν ἀγνοεῖ. «Ἄλλ' ἴσως τις ἐν τῇ τῆς δικαιοσύνης ἐξετάσει καὶ σοφίας τῆς κατὰ τὴν οἰκονομίαν ταύτην θεωρουμένης, ἐνάγεται πρὸς τὸ νομίσαι ἀπάτην τινὰ τοιαύτην μέθοδον ἐπινοῆσαι ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Θεῷ. Τὸ γὰρ οὐ γυμνῆ τῇ θεότητι, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κεκαλυμμένη, ἀγνοηθέντα παρὰ τοῦ ἐχθροῦ τὸν Θεόν, ἐντὸς τοῦ κρατοῦντος γενέσθαι, ἀπάτη τις ἐστὶν τρόπον τινὰ καὶ παραλογισμός, ἐπεὶ περ ἴδιον τῶν ἀπατώντων ἐστὶ, τὸ πρὸς ἕτερον τὰς τῶν ἐπιβουλευομένων ἐλπίδας τρέπειν, καὶ ἄλλο παρὰ τὸ ἐλπισθὲν κατεργάζεσθαι».

Τὸ πρόβλημα ὅμως τοῦτο δὲν ἀπασχολεῖ οὐσιαστικῶς τὸν Γρηγόριον, διότι δὲν τὸ ἀντιμετωπίζει κυρίως ὡς πρόβλημα. Κατ' αὐτόν, ἡ ἐν λόγῳ ἀπάτη δὲν ἀφίσταται τοῦ σκοποῦ τῆς θείας ἐνεργείας, οὐσα ἀπότοκος τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ σοφίας. Τὸ μὲν δίκαιον ἐγκρατεῖται, κατὰ τὸν ἡμέτερον Πατέρα, ἐν τῷ «κατ' ἀξίαν ἐκάστω νέμειν», τὸ δὲ σοφὸν ἐν τῷ «μῆτε παρατρέπειν τὸ δίκαιον, μῆτε τὸν ἀγαθὸν τῆς φιλανθρωπίας σκοπὸν ἀποχωρίζειν τῆς κατὰ τὸ δίκαιον κρίσεως, ἀλλὰ συνάπτειν ἀλλήλοις εὐμηχάνως ἀμφοτέρω, τῇ μὲν δικαιοσύνῃ, τὸ κατ' ἀξίαν ἀντιδίδοναι τῇ δὲ ἀγαθότητι, τοῦ σκοποῦ τῆς φιλανθρωπίας μὴ ἐξίστασθαι». Ἀμφοτέρω ὅμως ταῦτα ἐνθεωροῦνται ἐν τῇ θείᾳ ἐνεργείᾳ. Καὶ τὸ δίκαιον, αὐθις ἐπαναλαμβάνομεν, διατρανοῦται ἐν τῇ κατ' ἀξίαν ἀντιδόσει, «δι' ἧς ὁ ἀπατεῶν αὐταπατᾶται¹». Ἡ σοφία, ἀφ' ἑτέρου, θεωρεῖται ἐν τῷ τρόπῳ τῆς ἀντιδόσεως ταύτης, ὥστε ὁ ἀντιδίδων νὰ μὴ ἐκπέσῃ τοῦ βελτίονος. Ἀντίδοσις, λοιπόν, βελτίον παρατηρεῖται ἐν τῇ θείᾳ ταύτῃ ἐνεργείᾳ. Τοῦτο διατρανοῦται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου καὶ διὰ παραδείγματος. «Ὅπως εἰς τι ἔδεσμα, καταμειγνύουσι δηλητήριον δύο πρόσωπα, ἀλλ' ἕκαστος πρὸς διάφορον ὅλως σκοπὸν, ἦτοι ὁ μὲν εἰς ἵνα ἐπιβουλευθῇ τὴν ζωὴν προσώπου τινός, ὁ δ' ἕτερος ἵνα σώσῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἐπιβουλευθέντος, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ μὲν πρῶτος χρησιμοποιεῖ τὸ δηλητήριον, ὁ δὲ δεῦτερος τοῦ δηλητηρίου τὸ ἀλεξιτήριο, ἡμεῖς δὲ ἀποβλέποντες εἰς ἕκατέρω τὰ ἐλατήρια καὶ τοὺς σκοποὺς, τὸν μὲν ἕνα ψέγομεν, τὸ δ' ἕτερον ἐπαινοῦμεν, οὕτω καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει. Καὶ πρῶτον μὲν δυνάμει τῆς δικαιοσύνης ὁ ἀπατεῶν δέχεται τὰ ἐπίχειρα τῶν πράξεων αὐτοῦ· ἀπατᾶται γὰρ καὶ αὐτὸς τῷ τοῦ ἀνθρώπου προβλήματι, ὁ προαπατήσας τὸν ἀνθρώπον τῷ τῆς ἡδονῆς δολοφονίᾳ». Ἀκολούθως, ὁ σκοπὸς τῶν γιγνομένων ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν παραλλαγὴν

1. Τῆς δικαιοσύνης ἴδιον προφανῶς εἶναι «ἐκεῖνα νέμειν ἐκάστω, ὧν τις τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας προκατεβέλετο· διὰπερ γὰρ ἡ γῆ κατὰ τὰ γένη τῶν καταβληθέντων σπερμάτων, καὶ τοὺς καρποὺς ἀντιδίδωσι».

ἔχει. Ὁ μὲν Διάβολος ἐνήργησε τὴν ἀπάτην ἐπὶ φθορᾷ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δίκαιος ὅμως καὶ ἀγαθὸς καὶ σοφὸς Θεὸς χρησιμοποιοεῖ τὴν ἀπάτην ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ καταφθαρέντος, οὐ μόνον τὸν ἀπολωλότα εὐεργετῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν εἰσέτι τὸν τὴν ἀπώλειαν καθ' ἡμῶν ἐνεργήσαντα. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δεσμίων, ὁ ἡμέτερος Πατὴρ ἐκδέχεται ταύτην ὡς κάθαρσιν καὶ ἀφθαρσίαν τῆς φύσεως¹. Συγχρόνως ὅμως τὸ ἔργον τῆς θείας σοφίας καὶ δικαιοσύνης εἶναι λυσιτελὲς καὶ δι' αὐτὸν τοῦτον τὸν ἐχθρὸν τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο γίνεται σαφέστερον, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων ἀντιλήψεις τοῦ Γρηγορίου. Ἐφ' ὅσον τὰ πάντα, μὴδ' αὐτῶν ἐξαιρουμένων τῶν πνευμάτων τῆς κακίας, προώρισται κατόπιν διηγενοῦς καθάρσεως νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς θείας ἀγαθότητος, εὐδηλον ὅτι ἡ λυτρωτικὴ τοῦ Κυρίου ἐνέργεια, ἔστω καὶ δι' ἀπάτης διεξαχθεῖσα, θὰ ἀποβῆ τέλος λυσιτελεῖς καὶ ὑπὲρ τῆς καθάρσεως αὐτοῦ τούτου τοῦ τῆς κακίας εὔρετοῦ².

Καὶ αὕτη μὲν ἡ περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Σατανᾶ θεωρία τοῦ Γρηγορίου. Κρίνοντες ταύτην διὰ βραχέων λέγομεν, ὅτι παρὰ τῷ ἡμετέρῳ διδασκάλῳ φέρεται ὑπὸ τὴν πληρεστέραν μὲν, ὅμως καὶ ἀτυχεστέραν, αὐτῆς μορφήν. Τὰ δικαιώματα τοῦ Σατανᾶ εἶναι πραγματικά, ὡς λύτρον δίδεται εἰς τὸν Διάβολον ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου, ὁ δὲ Σατανᾶς δεχόμενος ταύτην ἀπατάται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὰ τρία ταῦτα στοιχεῖα δὲν δύναται νὰ ἐμφιλοχωρήσωσιν ἐν τῷ σωτηριολογικῷ συστήματι τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ φαίνεται μὲν ὁ Γρηγόριος δικαιολογῶν τὸ ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως ἀπάτης ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀγίου Θεοῦ ἀνακῦπτον ἠθικὸν πρόβλημα. Ὅσον ὅμως εὐφυῆς καὶ ἂν εἶναι ἡ δικαιολογία αὕτη, οὐδαμῶς παρέχει λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα. Ὁ ἀγαθὸς τοῦ Θεοῦ σκοπὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων δὲν δύναται νὰ ἀγιάσῃ μέσον, ὑπερ, ἠθικῶς ἐπιλήψιμον, ἀντίκειται ἄρδην εἰς τὴν θείαν ἀγιότητα. Ἐὰν ὁ σκοπὸς δὲν ἀγιάζῃ τὰ μέσα ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἠθικῆς τοῦ πεπερασμένου ἀνθρώπου ἐνεργείας, πολλῶ μᾶλλον δὲν δύναται νὰ ἀγιάσῃ ἐν τῷ

1. Πρὸς πίστωσιν τῶν σκέψεων αὐτοῦ ὁ Γρηγόριος φέρει καὶ παράδειγμα ἐκ τῆς πρακτικῆς ζωῆς. Πρβλ. Αὐτ. κεφ. κς' 68 - 69.

2. Σχετικῶς ὁ ἱερὸς Γρηγόριος γράφει: «Οὐκοῦν οὐδ' ἂν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου μὴ εἶναι δίκαιόν τε καὶ σωτήριον τὸ γεγονός ἀμφιβάλλοιτο, εἴπερ εἰς ἀίσθησιν τῆς εὐεργεσίας ἔλθοι. Νυνὶ γὰρ καθάπερ οἱ ἐπὶ θεραπεία τεμνόμενοι τε καὶ καιόμενοι χαλεπαίνουσι τοῖς θεραπεύουσι, τῇ ὁδῶν τῆς τομῆς δριμυσοῦμενοι· εἰ δὲ τὸ ὑγιαίνειν διὰ τούτου προσγένοιτο, καὶ ἡ τῆς καύσεως ἀλλαγὴν παρέλθοι, χάριν εἰσονται τοῖς τὴν θεραπείαν ἐπ' αὐτοὺς ἐνεργήσασιν· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς μακραῖς περιόδοις ἐξαιρεθέντος τοῦ κακοῦ τῆς φύσεως, τοῦ νῦν αὐταῖς καταμιχθέντος καὶ συμφυέντος, ἐπειδὴν ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις τῶν νῦν ἐν κακίᾳ κειμένων γένηται, ὁμόφρονος εὐχαριστία παρὰ πάσης ἔσται τῆς κτίσεως, καὶ τῶν ἐν τῇ καθάρσει κεκολασμένων, καὶ τῶν μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἐπιδηθέντων καθάρσεως» (αὐτόθι, κεφ. κς', σελ. 69).

πεδίῳ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀπολύτου καὶ παναγίου Θεοῦ. "Ὅτι δ' ἀφ' ἑτέρου, ἢ περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων θεωρία τοῦ Γρηγορίου, ἥτις σημαντικὴν κατέχει θέσιν ἐν τῇ σχετικῇ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ, εἶναι ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἀπόβλητος, μόνις εἶναι ἀνάγκη καὶ νὰ εἴπωμεν¹.

ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Τὴν περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Σατανᾶ θεωρίαν φαίνεται γνωρίζων καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος, ὅστις σημειωτέον δὲν διδάσκει αὐτὴν ἀναφανδόν², ὡς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γρηγόριος, ἀλλ' ὄλωσ ἐμμέσως. Ὁμιλῶν πρὸς τοὺς ἐπὶ πλοῦτου ἀδηλόγητι πεποιοῦτας, καὶ θέλων νὰ καταδείξῃ, ὅτι οὐ μόνον ὁ πλοῦτος αὐτῶν οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει, ἀλλὰ καὶ πάντες συλληβδην οἱ ἁμαρτωλοὶ, οἱ ὑπὸ τοῦ δαίμονος κατεχόμενοι, δὲν ἔχουσι παρ' αὐτοῖς τὴν δύναμιν νὰ λυτρωθῶσιν ἐκ τῆς δουλείας τῆς ἁμαρτίας, γράφει :

«Καὶ ὑμεῖς, φησὶν, οἱ πεποιοῦτες ἐπὶ πλοῦτου ἀδηλόγητι, ἀκούσατε. Λύτρων ὑμῖν χρεῖα πρὸς τὸ εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἐξαιρεθῆναι, ἦν ἀφηρέθητε νικηθέντες τῇ βίᾳ τοῦ διαβόλου, ὅς, ὑποχειρίους ὑμᾶς λαβῶν, οὐ πρότερον τῆς ἑαυτοῦ τυραννίας ἀφήσῃ, πρὶν ἄν τινι λύτρω ἀξιολόγῳ πεισθεῖς ἀνταλλάξασθαι ὑμᾶς ἐληταί. Δεῖ οὖν τὸ λύτρων μὴ ὁμογενές εἶναι τοῖς κατεχομένοις, ἀλλὰ πολλῶ διαφέρειν τῷ μέτρῳ, εἰ μέλλοι ἐκὼν ἀφήσειν τῆς δουλείας τοὺς αἰχμαλώτους. Διόπερ ἀδελφὸς ὑμᾶς λυτρώσασθαι οὐ δύναται. Ἄνθρωπος γὰρ οὐδεὶς δυνατὸς ἐστι πείσαι τὸν διάβολον πρὸς τὸ τὸν ἀπαξ ὑποπεσόντα ἐξελεῖσθαι ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ὅς γε οὐδὲ περὶ τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων οἷός τε ἐστι ἐξίλασμα δοῦναι τῷ

1. J. Tixeront, μν. ἔρ., σ. 155.

2. Σημειωτέον ὅτι ἡ σωτηριολογικὴ αὕτη ἀντίληψις, εἰ καὶ ὑπὸ τὴν πληρεστέραν αὐτῆς μορφήν, δὲν εἶναι παρὰ ταῦτα καὶ ἡ μόνη ἐν τῷ συστήματι τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου. Ὁ ἀλέγομεν μάλιστα, ὅτι, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἑτέραν θεωρίαν τῆς ἐν τῷ Χριστῷ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἦν διδάσκει ὡσαύτως ὁ Γρηγόριος, ἢ περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Σατανᾶ θεωρία κατέχει δευτερεύουσαν ἴσως θέσιν. Ὁ ἡμέτερος Πατὴρ, σὺν τῷ ἱερῷ Ἀθανασίῳ, καθ' ὃ ὁπαδοὶ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς, ἐγένοντο οἱ κύριοι διαμορφωταί, διδάξαντες ἐπὶ τὸ τελειότερον τὴν θεωρίαν τῆς μυστικῆς ἐν τῷ Σωτῆρι θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τοιοῦτον μάλιστα βαθμὴν μυστικῆς ἐνατενίσεως ἐξήικτο ὁ Γρηγόριος, ἰδίως εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν τῇ ἐνσαρκώσει θέσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διὰ τῆς ἐνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς θείας, κατ' ἐπέκτασιν δέ, δυνάμει τῆς μυστικῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ πάντων τῶν μυστικῶς ἐν τῷ Χριστῷ ἐμπεριλαμβανομένων ἀνθρώπων, ὥστε πλείστοι τῶν νεωτέρων κριτικῶν θεολόγων νὰ ἐπικρίνωσι τὸ σύστημα αὐτοῦ ὡς εἰσγηγόμενον τὴν ἀπολύτρωσιν κατὰ μαγικὸν ἔλωσ καὶ φυσικοφαρμακολογικὸν τρόπον! (Ἰββλ. Rashdall, *The Idea of Atonement in christian Theology*, London 1914, σ. 308. Harnack, παρὰ Mozley, *The Doctrine of the Atonement*, London 1915, σ. 109.

Θεῶ. Πῶς οὖν ἰσχύσει τοῦτο ὑπὲρ ἐτέρου πράξει;... Κἂν τῶν μέγα τις δυναμένων ἐν τῷ βίῳ τούτῳ εἶναι δοκῇ, κἂν πλῆθος κτήσεως περιβεβλημένος ᾗ, διδάσκει καθεῖναι τῆς οἰήσεως ὁ λόγος, καὶ ταπεινωθῆναι ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, καὶ μήτε ἐπὶ νομιζομένη δυνάμει πεποιθῆναι, μήτε ἐπὶ τῷ πλήθει τοῦ πλούτου καυχᾶσθαι... Κἂν πλῆθος ᾗ περιπεποιημένος ἑαυτῷ θεωρημάτων, ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας, καὶ πλοῦτον τινὰ γνώσεως συνειληγῶς, ἀκουέτω πᾶσαν τοῦ πράγματος τὴν ἀλήθειαν· ὅτι πᾶσα ἀνθρώπου ψυχὴ ὑπέκυψε τῷ πονηρῷ τῆς δουλείας ζυγῷ τοῦ κοινοῦ πάντων ἐχθροῦ· καὶ τὴν παρὰ τοῦ κτίσαντος αὐτὴν ἐλευθερίαν ἀφαιρεθεῖσα, αἰχμάλωτος ἤχθη διὰ τῆς ἁμαρτίας. Παντὶ δὲ αἰχμαλώτῳ χρεῖα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Οὔτε οὖν ἀδελφός τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν δύναται λυτρώσασθαι, οὔτε αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτόν. διὸ πολλῶ βελτίονα δεῖ εἶναι τὸν λυτρούμενον τοῦ κεκτημένου καὶ δουλεύοντος ἤδη»¹.

Ἐκ τοῦ παρατεθέντος χωρίου φαίνεται, ὅτι ὁ ἱερός Βασιλεὺς ἀποδέχεται τὴν περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Σατανᾶ θεωρίαν. Διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ ἄνθρωπος ἀπώλεσε τὴν ἑαυτοῦ ἐλευθερίαν, ἠττηθεὶς τῇ βίᾳ τοῦ Διαβόλου, καὶ δουλωθεὶς ὑπὸ τὸν ζυγὸν αὐτοῦ. Πρὸς ἄρσιν τῆς δουλείας ταύτης καὶ ἀνάκτησιν τῆς ἀπολεσθείσης ἐλευθερίας ἀπαιτοῦνται λύτρα, προφανῶς κατὰ τοὺς νόμους τοῦ δικαίου. Καὶ δὲν λέγει μὲν ῥητῶς, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου ἐδόθη λύτρον εἰς τὸν κατέχοντα τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀνθρώπους, ἐκ τῶν συμφραζομένων ὅμως συνάγεται. Ἐφ' ὅσον οὐδὲν τῶν κοινῶν λύτρων ἠδύνατο νὰ πείσῃ τὸν ἐχθρόν, εἰ μὴ λύτρον ἀξιόλογον καὶ ἀκριβόν, τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ δώσῃ, ἅτε ὦν τῷ ἐχθρῷ ὑποχείριος, πρόδηλον ὅτι μόνον ἡ τοῦ Κυρίου ψυχὴ ἠδύνατο νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀπλησίαν τοῦ ἐχθροῦ.

Ἄφ' ἐτέρου εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι, παρακατιῶν ὁ ἱερός Πατὴρ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς δόντος ἑαυτόν ἐξίλασμα τῷ Θεῷ ὑπὲρ πάντων ἡμῶν, ἐκχέαντος δὲ τὸ πολύτιμον αὐτοῦ αἷμα ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς νὰ ἀναφέρηται ἢ εἰς τὸν Σατανᾶν προσφορά τούτου.

«Μήτε οὖν τὸν ἀδελφὸν ζητεῖ εἰς ἀπολύτρωσιν, ἀλλὰ τὸν ὑπεβαίνοντά σου τὴν φύσιν· μήτε ἄνθρωπον φιλόν, ἀλλ' ἄνθρωπον Θεὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὅς καὶ μόνος δύναται δοῦναι ἐξίλασμα τῷ Θεῷ ὑπὲρ πάντων ἡμῶν, ὅτι αὐτὸν «προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι... τί γὰρ δύναται ἄνθρωπος εὔρεῖν τηλικούτον, ἵνα δῶ ὑπὲρ λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἄλλ' εὐρέθη ἐν ὁμοῦ πάντων ἀνθρώπων ἀντάξιον, ὃ ἐδόθη εἰς τιμὴν λυτρώσεως τῆς ψυχῆς ἡμῶν, τὸ ἄγιον καὶ πολύτιμητον αἷμα τοῦ Κυρίου

1. Hom. in Psalm. XLVIII, 3,4, P.M.Gr. XXIX, c. 437-440.

ἡ μῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξέχεε πάντων· διόπερ καὶ τιμῆς ἡγοράσθημεν»¹.

Ὡς βλέπομεν, ἡ περὶ τῆς ὀ λόγος θεωρία, παρὰ τῷ ἡμετέρῳ Διδασκάλῳ, φέρεται ὑπὸ τὴν ἡπιωτέραν αὐτῆς μορφήν (μὴ ἀναφερομένου ἐν αὐτῇ τοῦ τῆς ἀπάτης στοιχείου), πλαισιουμένη δὲ ὑπὸ τῶν ὑγιῶν σωτηριολογικῶν στοιχείων τῆς πραγματικῆς λεγομένης θεωρίας, ἣν ὁ ἱερός Πατήρ πολλαχῶς ἐδίδαξεν².

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Τέλος, καὶ παρὰ τῷ μεγάλῳ Δαμασκηνῷ θεολόγῳ τῷ συνδιάζοντι ἐν προκειμένῳ τὰς δοξασίας τῶν δύο μεγάλων Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ Γρηγορίου Νύσσης, τοῦ μὲν πολεμοῦντος τὴν θεωρίαν, τοῦ δέ, ὡς εἶδομεν, διδάσκοντος ἐπὶ τὸ τελειότερον, ἀπηχοῦνται ἢ τε διαμαρτυρία τοῦ Ναζιανζηνοῦ κατὰ τῆς θεωρίας καὶ ἢ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης διδασκαλία περὶ ἀπάτης τοῦ Σατανᾶ.

Ὁ ἱερός Δαμασκηνός παρατηρεῖ:

«Αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργός τε καὶ Κύριος τὴν ὑπὲρ τοῦ οικείου πλάσμα-
» τος ἀποδέχεται πάλην, καὶ ἔργῳ διδάσκαλος γίνεται· καὶ ἐπειδὴ θεότητος
» ἐλπίδι ὁ ἐχθρός δελεάζει τὸν ἄνθρωπον, σαρκὸς προβλήματι δελεάζε-
» ται καὶ δεικνύται ἅμα τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ σοφόν, τὸ δίκαιόν τε καὶ τὸ
» δυνατὸν τοῦ Θεοῦ»³.

Εἰς ἕτερον δὲ σημεῖον γράφει:

«Ὠνήσκει τοίνυν, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον ἀναδεχόμενος, καὶ ἑαυτὸν τῷ
» Πατρὶ προσφέρει θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν· αὐτῷ γὰρ πεπλημμελήκαμεν, καὶ αὐ-
» τὸν ἔδει τὸ ὑπὲρ ἡμῶν λύτρον δέξασθαι, καὶ οὕτως ἡμᾶς λυθῆναι τῆς κα-
» τακρίσεως· μὴ γὰρ γένοιτο τῷ τυράννῳ τὸ τοῦ Δε-
» σπότητος προσενεχθῆναι αἷμα. Πρόσεισι τοιγαροῦν ὁ θάνατος, καὶ καταπιὼν
» τὸ σώματος δέλεαρ, τῷ τῆς θεότητος ἀγκίστρῳ περιπίρεται, καὶ ἀναμαρ-
» τήτου καὶ ζωοποιοῦ γευσάμενος σώματος, διαφθείρεται, καὶ πάντας ἀνά-
» γει, οὓς πάλαι κατέπιεν. Ὡσπερ γὰρ τὸ σκότος τῆ τοῦ φωτὸς ἐπίσεια
» γωγῆ, ἐξαφανίζεται, οὕτως ἡ φθορὰ τῆ τῆς ζωῆς προσβολῆ ἀπελαύνεται,
» καὶ γίνεται πᾶσι ζωή, φθορὰ δὲ τῷ διαφθείραντῷ»⁴.

Αἱ σχετικαὶ φράσεις τῶν ἄνω χωρίων λαμβάνονται ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ αὐτολεξί ἐκ τῶν ἀντιστοίχων χωρίων τῶν προμνησθέντων Πατέρων, φαίνεται δ' ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἡμετέρου Διδασκάλου ἐφέρετο εἰσέτι ἡ

1. Αὐτόθι, σελ. 440.

2. Reg. fus. tract., Inter. II, 4. P. M. Gr. XXXI, c. 916.

3. De fide Orthod. III, A, P. M. Gr. 94, c. 981-984.

4. Αὐτόθι, III, KZ, P. M. Gr. 94, c. 1096-1097.

θεωρία αὕτη, χωρὶς νὰ ἐλλείπη καὶ ἡ κατ' αὐτῆς διαμαρτυρία. Ἄλλας σχετικὰς διαμαρτυρίας γράφομεν κατωτέρω.

ΣΗΜΒΙΩΣΙΣ

Ἀργότερον ἢ περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Σατανᾶ θεωρία, οὐ μόνον παρὰ τοῖς Λατίνοις¹ ἀλλὰ καὶ παρὰ τισι ἐκ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀποβάλλουσα τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς μορφήν, φέρεται ὑφ' ἑτέραν μεμετριάσμενην ὄψιν, ὡς τις δυνάμειος κατάχρησις καὶ ὑπέρβασις τῆς πραγματικῆς τοῦ Σατανᾶ ἐξουσίας ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ ἀναμαρτήτου Σωτῆρος, δι' οὗ, δικαίῳ τῷ λόγῳ, ὁ θάνατος καταλύεται καὶ συντρίβεται ἡ ἐξουσία τοῦ καταχραστοῦ καὶ ἀδίκου δυνάστου.

Τὴν θεωρίαν ταύτην ἀπαντῶμεν παρὰ τῷ ἱερῷ Χρυσοστόμῳ. Σχολιάζων ὁ ἱερὸς Πατὴρ τὸν ἐν τῷ θανάτῳ τῆς ἀναμαρτήτου σαρκὸς τοῦ Κυρίου θριαμβον καὶ τὴν περιφανῆ νίκην τῆς σαρκὸς τοῦ Θεανθρώπου κατὰ τῆς ἀμαρτίας, παρατηρεῖ: «Ἔως μὲν γὰρ ἀμαρτωλοὺς ἐλάμβανε (ἡ ἀμαρτία), κατὰ
» τὸν τοῦ δικαίου λόγον ἐπῆγε τὴν τελευτήν· ἐπεὶ δὲ ἀναμαρτήτου
» εὐροῦσα σῶμα τῷ θανάτῳ παρέδωκεν, ὡς ἀδική-
» σασα κατεκρίθη... Πρῶτερον γὰρ ἐλέγξας ἡδικοῦσαν, οὕτως
» αὐτὴν κατεδικάσε. οὐχ ἀπλῶς ἰσχυρὴ καὶ ἐξουσία, ἀλλὰ καὶ
» τῷ τοῦ δικαίου λόγῳ»².

Διασαφηνίζει δὲ τὰς ἰδέας του ταύτας ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος καὶ διὰ παραδείγματος. «Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ἦ, καὶ ἐπὶ παραδείγματος αὐτὸ
» ποιήσω φανερόν. Ἔστω τις βίαιος τύραννος, πάντας τοὺς ἐμπίπτοντας μου-
» ρίοις περιβάλλων κακοῖς. Οὗτος ἐὰν συμβαλὼν βασιλεῖ, ἢ υἱῷ βασιλέως,
» ἀνέλη αὐτὸν ἀδίκως, ὁ ἐκείνου θάνατος καὶ τοὺς ἄλλους ἐκδικῆσαι δυνή-
» σεται. Ἔστω τις ὀφειλέτης ἀπαιτῶν, καὶ τυπτέτω καὶ εἰς δεσμωτήριον
» ἐμβαλλέτω· εἶτα ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπορίας καὶ τὸν οὐδὲν ὀφειλοντα ὑπὸ τὴν
» αὐτὴν εἰρικήν ἀγέτω. Οὗτος καὶ ὧν ἐποίησε δώσει δίκην· ἀναιρήσει γὰρ
» αὐτὸν ἐκεῖνος».

Ποιεῖται δὲ καὶ τὴν ἀκόλουθον ἐφαρμογήν. «Οὕτω καὶ ἐπὶ Υἱοῦ γέγο-
» νεν. Ὡν γὰρ εἰς ἡμᾶς ἐποίησεν ὁ διάβολος, δι' ὧν εἰς τὸν Χριστὸν ἐτόλ-
» μησεν, ἀπαιτηθήσεται δίκην. Καὶ ὅτι τοῦτο αἰνίττεται, ἀκουσον τί φησι.
» Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου βληθήσεται κάτω, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ
» ἐμοῦ»³.

Περὶ καταχρήσεως δυνάμειος καὶ ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐν τῷ θανάτῳ

1. Πρβλ. Ἄγ. Πατρῶν in Ps. LXVIII. 8, P. L. IX 475 — ἱεροῦ Αὔγουστίνου De lib. arb. III, X, 29 - 31, P. L. XXXII. c. 1285-1287, de Trinit. XIII, XII, 69 - 19, P. L. XLII, c. 1026 - 1029.

1. In Epist. Ad. Rom. hom. XIII, P. M. Gr. 60, c. 514.

1. In Joh. hom. LXVII, β, γ, P. M. Gr. 59, 372-373.

τοῦ Κυρίου καὶ ἡττητῆς τοῦ πρώτου, ὠμίλησαν ὡσαύτως ὁ ἱερός Θεοδώρητος¹ καὶ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας².

Ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ ταύτῃ τῆς θεωρίας μορφῇ βλέπομεν, ὅτι ἐλλείπουσιν εὐτυχῶς τὰ στοιχεῖα τὰ ἀπάδοντα πρὸς τὴν ὀρθὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι ἡ αὐστηρὰ ἔννοια τῶν δικαιωμάτων τοῦ Σατανᾶ, ἡ ἰδέα τῶν λύτρων καὶ ἡ θεωρία τῆς ἀπάτης ἐν τῇ μεταξύ Θεοῦ καὶ Διαβόλου διαπραγματεύσει. Ἡ οὐσία τῆς θεωρίας περιστέλλεται ὀρθῶς ἐν τῇ τυραννικῇ τοῦ Διαβόλου ἐξουσίᾳ, ἐν τῇ βουλιμίᾳ καὶ ἀπληστία τοῦ ἀρχαίου ἄρπαγος, ἥτις, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀναμαρτήτου Κυρίου ἐκταθεῖσα, ἀπετέλεσε βοῶσαν ἀδικίαν. Ταύτην δικαίως πατάσσει ὁ Λυτρωτής, ὡς ἰσχυρότερος, ἀφαιρέσας τοῦ ἀντιδίκου τὴν δύναμιν καὶ τροπώσας τὴν τυραννικὴν αὐτοῦ ἰσχύιν.

Περὶ τὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη, οὐδὲν τὸ ἀνάρμοστον ἔχουσα, ἀποτελεῖ ἀξιόλογον ἀπόπειραν ὀρθῆς θέσεως τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Διαβόλου ἐν τῇ θείᾳ περὶ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομίᾳ.

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ἘΝ Τῇ ἈΡΧΑΙΑ ἘΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΣΑΤΑΝΑ ΘΕΩΡΙΑΣ

Ὡς εὐλόγως θὰ ἀνεμένε τις, ἡ περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Σατανᾶ θεωρία, ὡς ταύτην ἐμελετήσαμεν μέχρι τοῦδε, θὰ ἤγειρε, διὰ τὰ ἐπιλήψιμα αὐτῆς σημεῖα, καὶ διαμαρτυρίας παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ. Αἱ διαμαρτυρίαι αὗται γενικῶς ἐκφέρονται ὡς ἀποτροπιασμός κατὰ τῆς κεντρικῆς ἰδέας, ἣν χαρακτηρίζουσιν ὡς βλάσφημον, τῆς ἀποδόσεως τούτέστιν εἰς τὸν Σατανᾶν, ὡς λύτρου, τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ Χριστοῦ.

Τὴν πρώτην διαμαρτυρίαν ἀπαντῶμεν παρὰ τῷ διαλόγῳ Ἀδαμαντίου

1. «Ἐὶ γὰρ τῶν ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν γεγενημένων ὁ θάνατος ἐπιτίμιον, ὁ ταύτης ἀπηλλαγμένος παντάπασι, δηλονότι ζωῆς ἀπολαύειν, ἀλλ' οὐ θάνατον, δίκαιος ἦν τοῖων ἡττηθεῖσα ἡ ἁμαρτία, καὶ τὸν νικητὴν κατακρίνασα θανάτῳ, καὶ τὴν αὐτὴν ἐξενεγκοῦσα κατὰ τοῦ νενικηκότος ψῆφον, ἦν αἰεὶ κατὰ τῶν ἡττημένων ἐξεφερέν, ἀδικουσα ἕλῳ. Μέχρι μὲν γὰρ τοὺς ὑπηκόους τῷ θανάτῳ παρέπεμπεν, ὡς δίκαια ποιούσα, συνεχωρεῖτο τοῦτο ποιεῖν. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἀθῶον καὶ ἀνόθυνον καὶ στεφάνων καὶ ἀναρρήσεων ἄξιον τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ὑπέβαλλεν, ἀναγκαιῶς λοιπὸν ὡς ἄδικος τῆς ἐξουσίας ἐκβάλλεται» (De Incarn. Domini, P.M. Gr. 75, 1433-1436 καὶ De Provid. X, αὐτ. 83, 757-760).

2. «Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἀνέφικτον ἦν τῇ ἀνθρώπου φύσει τὸ καταργῆσαι θάνατον (ἐκεκράτητο γὰρ ὑπ' αὐτοῦ, κατακομιζούσης αὐτὴν εἰς τοῦτο τῆς ἀρχαίας ἀρᾶς ἐκείνης), ἀναγκαιῶς ὁ ζωοποιὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν θανάτῳ ἀτοχὸν ἡμῶν φῦσιν, τούτέστι τὴν καθ' ἡμᾶς, ἤγαγον τὴν ἀνθρωπίνην, ἵνα καὶ τῇ αὐτοῦ σαρκὶ καθάπερ τι τῶν ἀτιθάσων θηρίων ἐπιτηδῆσας ὁ θάνατος, πάσῃται τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος, ὡς παρὰ Θεοῦ καταργούμενος» (Ad reg. de recta fide, P.M. Gr. 76, 1376).

περὶ ὀρθῆς εἰς Θεὸν πίστεως, οὐτινος ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς χαρακτηρίζει τὴν θεωρίαν ὡς μαρκιωνιτικὴν κατὰ τὴν βᾶσιν αὐτῆς¹.

Ἀναγινώσκομεν τὰ ἐξῆς:

« Πάνυ ἀπαρακολουθητῶς φέρεσθε. Ὁ οὖν ὑπενόησας, εἰ δεῖξειας, εὖ »
 » ἂν ἔχοι. εἰ δὲ λόγον θηρεύεις μὴ ἐπιλυόμενον, οὐχ ὀσίως φρονεῖς. Τὸν »
 » πριώμενον ἔφησ εἶναι τὸν Χριστόν. Ὁ πεπρακῶς τις ἔστιν; Οὐκ ἤλθεν »
 » εἰς σέ ὁ ἀπλοῦς μῦθος, ὅτι ὁ πωλῶν καὶ ὁ ἀγοράζων ἀδελφοὶ εἰσιν· εἰ κα- »
 » κὸς ὢν ὁ διάβολος τῷ ἀγαθῷ πέπρακεν, οὐκ ἔστι κακὸς, ἀλλ' ἀγαθός· ὁ »
 » καὶ ἀπ' ἀρχῆς φθονήσας τῷ ἀνθρώπῳ, νῦν οὐκ ἔτι ὑπὸ φθόνου ἄγεται τῷ »
 » ἀγαθῷ τὴν νομὴν παραδούς. Ἔσται οὖν δίκαιος ὁ τοῦ φθόνου καὶ παντὸς »
 » κακοῦ παυσάμενος. Αὐτὸς γοῦν ὁ Θεὸς εὐρίσκεται πωλήσας· μᾶλλον δὲ οἱ »
 » ἡμαρτηκότες ἑαυτοὺς ἀπηλλοτριώσαν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐ- »
 » τῶν· πάλιν δὲ ἐλυτρώθησαν διὰ τὴν εὐσπλαγχνίαν αὐτοῦ... εἰκὸς δέ, ὅτι »
 » κατὰ σέ ἐπρίατο, δούς ἑαυτοῦ τὸ αἷμα. πῶς οὖν καὶ ἐκ νεκρῶν ἠγείρετο; »
 » Ὁ γὰρ λαβὼν τὴν τιμὴν τῶν ἀνθρώπων τὸ αἷμα ἀπέδωκεν, οὐκέτι ἐπώ- »
 » λησεν. Εἰ δὲ μὴ ἀπέδωκε, πῶς ἀνέστη Χριστός; Οὐκέτι οὖν τό, Ἐξου- »
 » σίαν ἔχω θεῖναι, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν ἴσταται. ὁ γοῦν διὰ βο- »
 » λος κατέχει τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἀντὶ τῆς τιμῆς »
 » τῶν ἀνθρώπων. Πολλὴ βλάσφημος ἄνοια· φεῦ τῶν »
 » κακῶν! ἀπέθανεν, ἀνέστη ὡς δυνατός· ἔθηκεν, ὁ ἔλαβε»².

Ἐν τῷ σκοτεινῷ τούτῳ χωρίῳ ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς καταδικάζει οἰανδήποτε συμφωνίαν μεταξὺ τῶν ἀπίρως ἀντιτιθεμένων Θεοῦ καὶ Διαβόλου. Ἐὰν ὁ Χριστός, κατὰ τὴν θεωρίαν, ἐπώληθη, τότε τις ὁ πωλήσας; Ἐὰν ὁ φύσει κακὸς καὶ φθόνῳ ἀπ' ἀρχῆς ἀγόμενος διάβολος ἐπώλησεν εἰς τὸν ἀγαθὸν Θεὸν τὰ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων δικαιώματα αὐτοῦ, τότε παύεται ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι κακός, καθ' ὅσον ἡ πρᾶξις αὐτῆ ἄρδην ἀντίκειται τῇ ἐπιβούλῳ καὶ φθόνου μεστῇ φύσει αὐτοῦ. Ἐπομένως ὁ Θεὸς ἐπώλησε. Τίνι ὁμῶς τρόπῳ; Ὅτι ἄλλοτριωθέντων τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς ἀμαρτίας, ὁ Θεός, εὐσπλαγχνίᾳ κινηθεὶς, ἔστειλε τὸν Μονογενῆ αὐτοῦ Υἱόν, ὅστις ἔχυσε τὸ αἷμα αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι δὲ ἐλευθέρως τοῦτο ἔδωκε καὶ δὲν ἐπώλησεν εἰς τὸν Διάβολον, πιστοῦται καὶ ἐκ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Ἐὰν ἐπώληθη ὁ Κύριος εἰς τὸν Διάβολον, προφανῶς δὲν θὰ ἀνίστατο ἐκ τῶν νεκρῶν, ἅτε τῇ ἐξουσίᾳ ὑπέλικων τῇ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀρα ἡ ἰδέα ὅτι τὸ αἷμα τοῦ Σωτῆρος κατέχει ὁ Σατανᾶς πολλῆς βλασφημίας γέμει. Ὁ Χριστός, ὡς δυνατός, ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, συντρίψας τοῦ θανάτου τὸ κράτος.

Τὴν θεωρίαν ἐπικυρίνει ὁμοίως καὶ ὁ ἱερὸς Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Ὁ ἱερὸς Πατὴρ γράφει: « Ἔστι τοίνυν ἐξετάσαι πρᾶγμα καὶ δόγμα, τοῖς » μὲν πολλοῖς παρορώμενον, ἐμοὶ δὲ καὶ λίαν ἐξεταζόμενον. Τίνι γὰρ τὸ

1. Turner, μν. ἔρ., σ. 58.

2. Adam. dialogus de recta fide, P. M. Gr. XI, c 1756-1757.

» αἷμα, καὶ περὶ τίνος ἐχέθη, τὸ μέγα καὶ περιβόητον τοῦ Θεοῦ, καὶ
 » ἀρχιερέως καὶ θύματος ; Κατειχόμεθα μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ, πεπρα-
 » μένοι ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἀναλαβόντες τῆς κακίας τὴν ἡδονήν. Εἰ
 » δὲ τὸ λύτρον οὐκ ἄλλου τινος ἢ τοῦ κατέχοντος γίνεται, ζητῶ τίνι
 » τοῦτο εἰσηνέχθη, καὶ δι' ἣν τινὰ τὴν αἰτίαν ; Εἰ μὲν τῷ πονηρῷ, φ ε ὤ
 » τ ἤ ς ὕ β ρ ε ω ς . . . εἰ δὲ τῷ Πατρὶ, πρῶτον μὲν πῶς ; Οὐκ ὑπ' ἐκεί-
 » νου γὰρ ἐκρατούμεθα. Δεύτερον δὲ τίς ὁ λόγος ; Μονογενοῦς αἷμα τέρ-
 » πειν Πατέρα, ὅς οὐδὲ τὸν Ἰσαὰκ ἐδέξατο παρὰ τοῦ Πατρὸς προσφερό-
 » μενον, ἀλλ' ἀντηλλάξατο τὴν θυσίαν, κριὸν ἀποδιδούς τοῦ λογικοῦ θύμα-
 » τος ; Ἡ δῆλον ὅτι λαμβάνει μὲν ὁ Πατήρ, οὐδὲ δεηθεὶς, ἀλλὰ διὰ τὴν
 » οἰκονομίαν, καὶ τὸ χρῆναι ἀγιασθῆναι τῷ ἀνθρωπίνῳ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀν-
 » θρωπον· ἔν' αὐτὸς ἡμᾶς ἐξέληται, τοῦ τυράννου βίᾳ κρατήσας, καὶ πρὸς
 » ἑαυτὸν ἐπαναγάγῃ διὰ τοῦ Υἱοῦ μεσιτεῦσαντος, καὶ εἰς τιμὴν τοῦ Πα-
 » τρὸς τοῦτο οἰκονομήσαντος, ᾧ τὰ πάντα παραχωρῶν φαίνεται»¹.

Ἐν τοῖς θεολογικοῖς δ' αὐτοῦ ποιήμασιν ὡσαύτως παρατηρεῖ :

«Ζητῶ τὸ αἷμα τῷ προσερρῷ Θεοῦ ; Εἰ μὲν π ο ν η ρ ῶ φ ε ὤ,
 » τὸ Χ ρ ι σ τ ο ῦ τ ῶ κ α κ ῶ· εἰ τῷ Θεῷ δέ· πως ἐτέρῳ κρατουμένῳ
 » ἡμῶν ; ἔπει κρατοῦντος ἔστ' αἰεὶ λύτρον. Ἡ τοῦτ' ἀληθές, αὐτὸν προ-
 » σφῆρειν Θεῷ, ἔν' αὐτὸς ἡμᾶς τοῦ κρατοῦντος ἀρπάσῃ, λάβῃ τε ἀντάλ-
 » λαγμα τοῦ πεπτωκότος τὸν Χριστόν· ὁ χρίσας γὰρ οὐχ ἀλώσιμος. Οὕτω
 » φρονοῦμεν. Τοὺς τύπους δ' αἰδοῦμεθα. Ἐχεις τὰ τῆδε· προσκύνει τὴν
 » Τριάδα»².

Ἐπιθεωρῶν τὴν φωνὴν διαμαρτυρίας ὁ θεῖος Γρηγόριος, οὐδὲν τὸ πα-
 ράδοξον. Φύσις λεπτή καὶ εὐαίσθητος, ἀρεσκομένη εἰς τὴν θεολογικὴν ἐνάρ-
 γειαν καὶ ἠθικὴν καθαρότητα, οὐδέποτε θὰ ἐδέχετο ἀδιαμαρτυρήτως ἰδέαν
 τοσοῦτον ἀντιτιθεμένην εἰς τε τὴν θεολογίαν καὶ τὸ χριστιανικὸν ἥθος. Ἡ
 περὶ ἧς ὁ λόγος ἰδέα, κυκλοφοροῦσα, ὡς εἰκάζεται, μεταξὺ τῶν εὐρυτέρων
 λαϊκῶν στρωμάτων τῆς Ἐκκλησίας, μὴ οὔσα δὲ καὶ ἐπίσημος δόξα αὐτῆς,
 πολλοὺς ἐκ τῶν θεολογούντων ἀφηνεν ἀδιαφόρους. Τὸν ἱερὸν ὅμως Γρηγό-
 ριον, ὡς ὁ ἴδιος ἀνομολογεῖ, διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ προφανῶς ὑποκρυπτομένους
 κινδύνους, τὰ μάλιστα καὶ ἐνεργῶς ἀπησχόλει. Τὸ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ τι-
 μιον αἷμα τοῦ Κυρίου προσεφέρθη εἰς τὸν ἐργάτην τῆς ἀνομίας, ὁ Γρηγό-
 ριος οὔτε κἀν νὰ δικονοηθῇ δύναται. Ἡ ἰδέα αὕτη, ἀπάδουσα πρὸς τὸ ὀρ-
 θόδοξον πνεῦμα καὶ ἀλήθειαν, κρίνεται βλάσφημος. Συγχρόνως ὅμως καὶ ἡ
 ἐτέρα γνώμη, καθ' ἣν τοῦ Χριστοῦ τὸ αἷμα προσεφέρθη ὡς λύτρον εἰς τὸν
 Θεὸν Πατέρα, κρίνεται ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου ὡς ἀπόβλητος. Τὸ λύ-
 τρον, κατὰ τὴν φυσικὴν καὶ λογικὴν αὐτοῦ ἔννοιαν, δίδεται πάντοτε εἰς τὸν
 κατέχοντα, ἔνα, δι' αὐτοῦ, ἀφήσῃ οὗτος τοὺς ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένους αἰχ-

1. Oratio XLV in Sanct. Pascha, P.M. Gr. XXXVI, 653.

2. Theolog. Carminum liber 1, X 65, P.M. Gr. XXXVII, 470.

μαλώτους. Ὅμως, διὰ τῆς ἀμαρτίας τὸ ἀνθρώπινον γένος δὲν ὑπήχθη εἰς δουλείαν παρὰ τῷ Θεῷ, ἀφ' οὗ ἀπεξενώθη μᾶλλον διὰ τῆς πτώσεως. Ἡ ἑτέρα πάλιν ιδέα, ὅτι τὸ λύτρον εὐχαριστεῖ καὶ τέρπει τὸν δεχόμενον αὐτὸ Πατέρα, εἶναι ιδέαι καὶ σκέψεις ἀρμόζουσαι μὲν εἰς τὸν ἐν ἀμαρτίαις καὶ πάθει δουλεύοντα ἄνθρωπον, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ εἰς τὸν ἀπαθῆ καὶ ἀγιώτατον Θεόν. Ἡ ἀλήθεια, κατὰ τὸν ἱερὸν Γρηγόριον, εἶναι ὅτι ἐχύθη μὲν ἐλευθέρως τὸ πανάγιον τοῦ Κυρίου αἷμα πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου, χυθὲν δέ, ἐδέχθη τοῦτο ὁ Θεὸς Πατὴρ, χωρὶς νὰ δέσται τούτου καὶ χωρὶς προηγουμένως, οἰονεὶ καθηδυνόμενος τῇ προσφορᾷ, νὰ τὸ ἐπιζητήσῃ, ἀλλὰ χάριν τῆς οἰκονομίας. Τὸ αἷμα τοῦ ἀμωμήτου Κυρίου, ὑπὸ τῆς κακίας τοῦ Διαβόλου ἅπαξ χυθὲν, γίνεται δεκτὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ Πατρός, ὡς λόγος δικαιοτάτος ἵνα προσβάλλῃ τὸ κράτος τοῦ μισοῦ καὶ καταπατήσῃ αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Οὕτω, τοῦ Χριστοῦ τὸ αἷμα ἀποβάλλει πᾶσαν περὶ λύτρου ἔννοιαν, ὡς σφραγὶς δὲ τῆς ἰλαστηρίου ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίας τοῦ Χριστοῦ, ἐμφαίνει τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῆς ἀνομίας καὶ τοῦ θανάτου.

Τέλος, τὴν θεωρίαν ταύτην καταδικάζει ἐν μέρει καὶ ὁ ἱερὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Λέγομεν ἐν μέρει, καθόσον, ὡς προσέλεχθη, ὠρισμένα σημεῖα αὐτῆς ἀποδέχεται. Κατὰ ταῦτα, στοιχῶν τῷ ἱερῷ Γρηγορίῳ νῶ Ναζιανζηνῷ, ἀποτροπιάζεται ἐπὶ τῇ ιδέᾳ τῆς εἰς τὸν Διάβολον προσφορᾶς, ὡς λύτρου, τοῦ αἵματος τοῦ Σωτῆρος· «μη γὰρ γένοιτο τῷ τυράννῳ τὸ τοῦ Δεσπότη προσενεχθῆναι αἷμα». Ἀφ' ἑτέρου ὅμως, ἀκολουθῶν εἰς τὰ διδάγματα τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου Νύσσης, ἀποδέχεται τὴν εἰς βᾶρος τοῦ Διαβόλου ἀπάτην ἐν τῷ ἔργῳ τῆς θείας οἰκονομίας, ἐν ἣ ἀπάτῃ οὐδὲν τὸ ἀπόβλητον βλέπει ἢ τὴν σύγκρασιν τῆς θείας ἀγαθότητος, σοφίας καὶ δικαιοσύνης, δι' ὧν λυτροῦται ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατὰ τὰ διδάγματα τοῦ μεγάλου τῆς Ἐκκλησίας τῶν Νυσσαέων διδασκάλου. Ἐνῶ ὅμως, φρονῶν ὀρθῶς, μετὰ τοῦ ἱεροῦ Ναζιανζηνοῦ ἀπορρίπτει ὡς ἀνοίκειον καὶ ἀνάρμοστον τὴν ιδέαν τῆς εἰς τὸν Σατανᾶν πληρωμῆς ὡς λύτρων τοῦ αἵματος τοῦ Δεσπότη, παρὰ ταῦτα, ἀποκλίνων τῆς ιδέας ἐκεῖνου, φρονεῖ, ὅτι τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ προσεφέρθη πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα· «Θνήσκει τοίνυν, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον ἀναδεχόμενος, καὶ αὐτὸν τῷ Πατρὶ προσφέρει θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν· αὐτῷ γὰρ πεπλημμελήκαμεν, καὶ αὐτὸν ἔδει τὸ ὑπὲρ ἡμῶν λύτρον δέξασθαι, καὶ οὕτως ἡμᾶς λυθῆναι τῆς κατακρίσεως»¹. Ὅτι ὅμως τοῦτο δὲν εὐσταθεῖ, κατέδειξεν ὁ ἱερὸς Γρηγόριος Ναζιανζηνός, ὡς ἤδη ἐμελετήσαμεν.

Καὶ αὗται μὲν αἱ διαμαρτυρίαι αἱ ἐξενεχθεῖσαι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τῆς περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Σατανᾶ θεωρίας.

Ἐν τοῖς ἐξῆς προβαίνομεν εἰς κρίσεις τινὰς ἡμετέρας ἐπὶ τοῦ θέματος.
(Συνεχίζεται)

1. De fide Orth. III, A. P.M. Gr. 94, 981.